

עשה מאהבה עשה מיראה

מים ראשונים: כבר נדרשנו בקצרה לנושא תשובה מאהבה ותשובה מיראה בדברינו [הושע מורה התשובה](#) בשבת שובה. שם הבטחנו לשוב ולדון בנושא בהזדמנות קרובה. לקראת סוף השנה אנו ממהירים לקיים הבטחתנו, הן מיראה והן מאהבה.

ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך פי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך: (דברים י ב).¹

יומא דף פו - כאן מאהבה כאן מיראה

תנינא: גדולה תשובה שמביאה רפאות לעולם, שנאמר: "ארפא משובתם אהבם נדבה". רבי חמא ברבי חנינא - רמי: כתיב: "שובו בנים שובבים", דמעיקרא שובבים אתם; וכתוב: "ארפא משובתכם!" לא קשיא; כאן - מאהבה, כאן - מיראה.² אמר ריש לקיש: גדולה תשובה, שזדונות נעשות לו כשגגות... והאמר ריש לקיש: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות! לא קשיא; כאן - מאהבה, כאן - מיראה.³

ירושלמי ברכות ט ה - פרוש אהבה ופרוש יראה

שבעה פרושין הן: ⁴ פרוש שיכמי ופרוש ניקפי ופרוש קיזאי, פרוש מה הנכייה, פרוש אדע חובתי ואעשנה, פרוש יראה פרוש אהבה... פרוש יראה כאיוב, פרוש אהבה כאברהם.⁵ אין לך חביב מכולם אלא פרוש אהבה כאברהם. אברהם אבינו עשה יצר הרע - טוב. דכתיב: "ומצאת את לבבו נאמן לפניך" ... אבל דוד לא היה יכול לעמוד בו והרגו בלבבו מאי טעמא? "ולבי חלל בקרבי".⁶

רמב"ן שמות כ ז - זכור ושמור - אהבה ויראה

ואמת הוא ג"כ, כי מידת זכור רמזו במצות עשה, והוא היוצא ממידת האהבה והוא למידת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו. ומידת שמור במצות לא תעשה, והוא למידת הדין ויוצא ממידת היראה, כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו, ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו

¹ פסוקים רבים בתורה, בפרט בספר דברים, מדברים על ערכי היראה והאהבה: "את ה' אלהיך תירא", "לאהבה את ה' אלהיכם", "למען תירא את ה' אלהיך", "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך", "ויצוננו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיתנו פהיום הזה", "ואהבת את ה' אלהיך ושמרת משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו כל הימים" ועוד. אבל רק מעטים מזכירים את שניהם ביחד כמו פסוק זה. הדעה המקובלת היא שהאהבה עדיפה על היראה. כבר מהפסוק עצמו ניתן לראות את ההליכה מן היראה אל האהבה: "כי אם ליראה את ה' ... ולאהבה אותו". ראו פירוש כלי יקר על פסוק זה: "ומן היראה יבוא למדרגת האהבה". וראו גם פירוש אור החיים שם: "שהיראה היא פתח ליכנס לשער האהבה".

² ופירוש רש"י שם: "השב מאהבה נעקר עווננו מתחילתו". מאמר זה, ועוד יותר זה של ריש לקיש הבא אחריו, מעצימים בברור את ערך האהבה מול ערך היראה. ראה בסוף דף פו ע"א שם ששניהם, אהבה ויראה, עדיפים על תשובה הבאה מייסורים.

³ ובמסכת סוטה לא ע"א: "מאי איכא בין עושה מאהבה לעושה מיראה? איכא הא דתניא: רבי שמעון בן אלעזר אומר: גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה, שזה תלוי לאלף דור, וזה תלוי לאלפים דור. הכא כתיב: ועושה חסד לאלפים לאהבי ולשומרי מצותי (שמות כ ה) והתם כתיב: ולשומרי מצותיו לאלף דור (דברים ז ט). ובמכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שמות כ ו: "ועושה חסד לאלפים. לאוהבי - למי שעושה לפני מאהבה. ולשומרי מצותי - למי שעושה לפני מיראה. להודיעך כמה מעלות יש בין העושה מאהבה לעושה מיראה וללמדך שמדת הטוב מרובה יותר ממדת הפורענות על אחת חמש מאות". ראו דברינו [זדונות, שגגות וזכיות](#) ביום כיפור.

⁴ שבעה סוגים של פרושים. החמישה הראשונים עושים עצמם כפרושים, השניים האחרונים: פרוש מאהבה ופרוש מיראה, הם כנים. ראו מקבילה במסכת סוטה (בבלי) כב ע"ב ובפירוש רש"י, תוספות ושטיינזלץ שם בהסבר מה הם פרושים אלה. פרוש שכבי למשל הוא פרוש שמפגין על שכמו את צדקותו, פרוש קוזאי - שמקזז מצוות כנגד עברות. עוד על סוגי הפרושים ראו אבות דר' נתן נוסח ב פרק מה: "ז' פרושים הם: פרוש שכמי. פרוש קוזי. פרוש מדוכיא. פרוש נקפי. פרוש אדע חובתי, פרוש יראה כאיוב. פרוש אהבה כאברהם". ראו גם אבות דרבי נתן נוסח א פרק לז: "שבעה פרושים הם. פרוש שכמי. פרוש נכפאי. פרוש מקצואי. פרוש מכובאי. פרוש מלאכה היתה לו. פרוש מחופתו עשאני. ופרוש מן היצרא. ופרוש מן היראה". בנוסח אחרון זה אין פרוש מאהבה. ועל סוג הפרושים יש לדון בהרחבה בפעם אחרת.

⁵ אבל במסכת סוטה לא ע"א מצאנו אחרת: "תניא, רבי מאיר אומר: נאמר ירא אלהים באיוב ונאמר ירא אלהים באברהם, מה ירא אלהים האמור באברהם - מאהבה, אף ירא אלהים האמור באיוב - מאהבה". ההשוואה של איוב עם אברהם מקורה, בין השאר, בדעה שאיוב חי בימי אברהם. ראו דברינו [מה לאיוב בפרשת השבוע?](#) בפרשת וירא.

⁶ ובמדרש תהילים (פרק קיט) מצינו שגם דוד עשה מאהבה: "סעפים שנאתי" - אלו הם בני אדם שמחשבין יראת אלהים מתוך יסוריהן ולא מאהבה... אמר דוד: לא עשיתי אני אותם לא באונס ולא מיראה אלא מאהבה, שנאמר: ותורתך אהבתי - שנאתי מה שנאת, אהבתי מה שאהבת". כך אף כן, המדרשים שראינו עד כאן מדגישים את מעלת העשייה מאהבה על פני העשייה מיראה. והירושלמי מדגיש את הקשר עם היצר הטוב והיצר הרע, בין הכנעת היצר הרע ובין הפיכתו לטוב.

שהאהבה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה.⁷

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד תעד ד"ה ויקרא – יראה, בקשה אהבה

ג' טכסים הם הקרבנות: עולה שלמים וחטאת. וגי' כתות הן של צדיקים: אהבה, בקשה, ויראה. העולה כנגד אהבה, והשלמים כנגד הבקשה והחטאת כנגד היראה. העולה נקרבת לכבוד הקב"ה בלבד, אבל השלמים והחטאת בעד עצמנו. יקרה היא האהבה מן הבקשה, והבקשה מן היראה.⁸

ברכת אהבה וקריאת שמע

"אהבה רבה אהבתנו ה' אלהינו ... ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה ... ויחד לבנו לאהבה וליראה את שמך ... להודות לך וליחדך באהבה ולאהבה את שמך. ברוך אתה ה' הבוחר בעמו ישראל באהבה."⁹
שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וכו' ... אשר אנכי מצווה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם ולעובדו בכל לבבכם וכו' ... השמרו לכם פן יפתה לבבכם וכו'.¹⁰
רש"י: עשה דבריו מאהבה. אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה. העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו.¹¹

סוטה דך לא א - שניכם צדיקים גמורים

הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דרבא. (שני תלמידים שהיו יושבים לפני רבא). חד אמר ליה: אקריון בחלמאי (אחד אמר לו: הקריאו לי בחלומי): "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" (תהלים לא כ). וחד אמר ליה: אקריון בחלמאי: "וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו... ויעלצו בך אוהבי שמך" (תהלים ה יב), אמר להו: תרויכו רבון צדיקי גמורי אתון (שניכם צדיקים גמורים אתם).¹²

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק י – בשבח היראה ואבות הראשונים

"אלא הוה כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם" - משל לאדם עושה רצון רבו ולבו גס ברצון רבו [אדם עושה רצון אביו] ולבו גס ברצון אביו.¹³ לא דומה זה שהוא עושה מאהבה לזה שהוא עושה באימה ויראה. זה שהוא עושה מאהבה נוחל חיי העולם הזה ואינו נוחל חיי העולם הבא וזה שהוא עובד באימה ויראה שהוא נוחל חיי העולם הזה וחיי העולם הבא. שכן מצינו באבות הראשונים שעבדו באימה ויראה ונחלו חיי העולם הזה וחיי העולם הבא. באברהם מהו אומר? "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה"

⁷ נימוק מעניין לכלל ההלכתי: "עשה דוחה לא תעשה" - האהבה גוברת על היראה. וגם הפייטן של לכה דודי כשהפך את הסדר של "חז"ל מ"זכור ושמור בדיבור אחד" וכתב: "שמור וזכור בדיבור אחד" - קודם שמור ואח"כ זכור, למרות שברור שעשה זאת בשל שמו "שלמה", יכול להתחבר לרעיון זה. הדרגה הראשונה היא השמור - להימנע מאיסורי שבת ואח"כ ה"זכור".

⁸ מדרש זה יוצר שלוש דרגות: אהבה, בקשה ויראה ולכאורה מרחיק עוד יותר את האהבה מהיראה. או שמא הוא מתווה דרך למי שרוצה לעלות מדרגת היראה לדרגת האהבה - תחנת ביניים: בקשה. ראה בהרחבה שם שמתאר בלשון ציורית מאד את שלוש הדרגות האלה.

⁹ אם בפסוק בפרשה יראה קודמת לאהבה, "ומן היראה יבוא למדרגת האהבה", "שהיראה היא פתח ליכנס לשער האהבה" - ראו הערה 1 לעיל, הסדר כאן הוא "לאהבה וליראה". האם יש כאן כוונה להצביע על תהליך הפוך או שמא שגרת לשון היא זו. ראו תנא דבי אליהו אליהו זוטא (איש שלום) פרשה טז: "ובמה קונה אביו שבשמים? ... קונוהו בתלמוד תורה ובמעשים טובים ... במה הקב"ה קונה את האדם? מתוך אהבה ויראה, מתוך ענוה ומתוך שפל רוח וכו'". כך או כך, ההמשך הוא בפסוק:

¹⁰ בשתי הפרשות הראשונות של קריאת שמע אין "יראה", רק "אהבה". והנגדי הוא "יפתה לבבכם". האם "לעובדו" היא היראה? האם "וראיתם אותו", "וזכרתם" של פרשת ציצית (יציאת מצרים) שהתווספה לקריאת שמע מאוחר יותר, היא ההשלמה? ראייה = יראה?

¹¹ רש"י משלב בפירושו את היראה כדרשות שכבר ראינו לעיל, אבל היא הנותנת שבפסוקי קריאת שמע נזכרת רק האהבה. דברי רש"י אלה מבוססים על מדרש ספרי דברים פיסקא לב: "הפריש בין העושה מאהבה לעושה מיראה, העושה מאהבה שכרו כפול ומכופל. לפי שהוא אומר: את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד (דברים י כ), יש לך אדם שהוא מתירא מחברו, כשהוא מצריכו מניחו והולך לו. אבל אתה עשה מאהבה, שאין לך אהבה במקום יראה ויראה במקום אהבה אלא במידת מקום בלבד". אבל רש"י מביא רק את חלקו הראשון של המדרש. הסיפא של מדרש ספרי, שרש"י לא מביא, אומרת שהשילוב של אהבה ויראה הוא האידיאל, לא אהבה בלבד. רק בעבודת ה' אפשר לירא ולאהוב גם יחד. בקשר בין בני אדם, מי שירא אינו אוהב וההפך.

¹² גמרא זו מובאת אמנם בהמשך לציטטה שהבאנו בהערה 3 לעיל המדברת אודות עדיפות האהבה על פני היראה, אך קטע זה מעמיד את האהבה והיראה במעמד שווה. האם זו באמת דעתו של רבא או שהוא רק רצה לפייס את התלמידים?

¹³ נעשה כחבר שלהם ולא שמר על מרחק של כבוד או יראה. ראו ויקרא רבה כב ח: "משל לבן מלך שגס לבו עליו והיה למד לאכול בשר נבילות וטריפות", מדרש תנאים לדברים לב ג: "שלבי גס שאיקונין של מלך ביד", ירושלמי כתובות פרק א הלכה א: "ביהודה בראשונה היו מייחדין החתן אצל הכלה שעה כדי שיהא לבו גס בה ובגליל לא היו עושין כן" ועוד כאלה.

(בראשית כב יב). ביוסף מהו אומר? "את האלהים אני ירא" (שם מב מח) ביונה מהו אומר? "ואת האלהים אני ירא" (יונה א ט).¹⁴

מסכת ברכות דף לג עמוד ב – היראה היא אוצר

ואמר רבי חנינא: הכל בידי שמים - חוץ מיראת שמים, שנאמר: "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוהיך וכו' " (דברים י יב).¹⁵ אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא?¹⁶ והאמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי: אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גזיו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר: "יראת ה' היא אוצרו" (ישעיהו לג ו)!¹⁷ – אין (כן), לגבי משה מילתא זוטרתא היא. דאמר רבי חנינא: משל, לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו - דומה עליו ככלי קטן - קטן ואין לו - דומה עליו ככלי גדול.¹⁸

פסיקתא רבתי פרשה כא – בשעת מתן תורה

כיון שראה הקב"ה דעתם של ישראל שמבקשים לקבל את התורה באהבה וחביבה באימה ויראה ברתת וזיע, פתח ואמר: "אנכי ה' אלהיך".¹⁹

ירושלמי מסכת ברכות פרק ט דף יד

עשה מאהבה ועשה מיראה. עשה מאהבה שאם באת לשנוא דע כי אתה אוהב ואין אוהב

שנוא. עשה מיראה שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא מבעוט.

שבת שלום

מחלקי המים

¹⁴ (נוסח מדרש זה משובש וצריך הגהה ועיון. תיקנו אותו עפ"י הערותיו של שכטר). מדרש זה הוא היחיד שמצאנו שמדבר בפירוש על עליונות היראה על פני האהבה. בשל כך, כבר העירו המפרשים על "זרותו של מדרש זה" והציעו, למשל, שהוא נלחם בנוצרים אשר זלזלו בקיום המצוות (ראה הערתו של שכטר שם) והציעו במקום תר"ג מצוות – אהבה ואמונה. ואולי הוא גם מתאים לדורנו בו "הכל בא מאהבה" ולא תזיק קצת יראת כבוד ופחות 'סחבקות' (גסות רוח). עכ"פ המדרש מפנה את תשומת הלב שבמקרא, בפרט ספר בראשית, מכוונים האבות והצדיקים "יראי ה'", "לא "אוהבי ה'", הביטוי והציווי "לאהבה את ה'" מופיע לראשונה בספר דברים.

¹⁵ ראו דברינו **הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים** בפרשה זו, וכאן נלך בדרך קצת שונה ונמשיך באוצר יראת ה'.

¹⁶ וכי יראת שמים היא דבר זוטר שעליו יכול למשה לומר לבני ישראל: כל מה שהקב"ה מבקש מכם זו קצת יראת שמים ...

¹⁷ ראו הפסוק המלא בישיעיהו שם: "וְהָיָה אֱמוּנַת עַמֶּיךָ חֶסֶן יְשׁוּעַת חֻכְמַת וְדַעַת יְרֵאת ה' הִיא אוֹצְרוֹ".

¹⁸ משה הוא אדם גדול וחזק ולפיכך כלי יראת שמים הגדול שכבר יש לו ממנו לא מעט, נחשב בעיניו ככלי קטן. אבל אנחנו הקטנים שאין בידינו כלום, יראת שמים היא כלי גדול וכבד. ראו המשל על החמור והכלב המלחית במדרש ספרי דברים פ"סקא שמג ודברי ר' יוחנן בן זכאי לתלמידיו ערב מותו: יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם". כך או כך, דרשה זו אשר בנויה על הפסוק שהבאנו בראש הדף, מתמקדת כולה בתכונת היראה ונראה שמתעלמת מהאהבה (משום שפשיטא לה שהאהבה בוא תבוא בעקבות היראה, או שמא היא 'מסתפקת' בכלי גדול זה). ראו דרשות נוספות על היראה כאוצר ועל הפסוק בישיעיהו המשמש לה בסיס: גמרא שבת דף לא עמוד א: "אמר ריש לקיש: מאי דכתיב והיה אמונת עתיך חסן ישועות חכמת ודעת וגו' - אמונת - זה סדר זרעים, עתיך - זה סדר מועד, חוסן - זה סדר נשים, ישועות - זה סדר נזיקין, חכמת - זה סדר קדשים, ודעת - זה סדר טהרות. ואפילו הכי: יראת ה' היא אוצרו. אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, עסקת בפריה ורביה, צפית לישיעה, פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר? ואפילו הכי: אי יראת ה' היא אוצרו - אין, אי לא - לא. משל לאדם שאמר לשלוחו: העלה לי כור חיטין לעלייה. הלך והעלה לו. אמר לו: עירבת לי בהן קב חומטון? אמר לו: לאו. אמר לו: מוטב אם לא העליתה". ושמות רבה ל יד פרשת משפטים: "דוד אמר (תהלים יט) יראת ה' טהורה עומדת לעד. מהו כך? אתה מוצא אדם שונה מדרש הלכות ואגדות, ואם אין בו יראת חטא אין בידו כלום. משל לאדם שאמר לחבירו יש לי אלף מדות של תבואה, יש לי אלף מדות של שמן ואלף של יין. א"ל חבירו: יש לך אפותיקאות ליתן אותן בהם? אם יש לך כן - הכל שלך, ואם לאו פ אין בידך כלום. כך אדם שונה הכל, אמרו לו: אם יש לך יראת חטא הכל שלך, שנאמר (ישעיהו לג) והיה אמונת עתיך וגו' יראת ה' היא אוצרו, לך נאמר יראת ה' טהורה". ויש עוד דרשות יפות על הפסוק בישיעיהו שאולי ראוי לדף לעצמו.

¹⁹ וגם פתח להם בשפה שהם מכירים: בלשון מצרי (פסיקתא דרב כהנא פ"סקא יב - בחדש השלישי). ומה שהיה נכון בקבלת התורה ע"י עם ישראל, נכון בקבלת התורה ע"י גרים בכל הדורות: "אמר ר' חייא: אל תאמין בגר עד כ"ד דורות שהוא תופש שאורו, אבל בשעה שהוא מקבל עליו עולו של מקום מאהבה ומיראה ומתגיייר לשם שמים, אין הקב"ה מחזירו". (מדרש זוטא - רות (בובר) פרשה א). ובמסכת יבמות מח ע"ב: "מפני מה גרים בזמן הזה מעוניין, ויסורין באין עליהן? ... אבא חנן אומר משום ר' אלעזר: לפי שאין עושין מאהבה אלא מיראה". כך גם במסכת גרים פרק א הלכה ג: "כל המתגיייר לשום אשה, לשום אהבה, לשום יראה, אינו גר. וכן היו רבי יהודה ורבי נחמיה אומרים כל אותם שנתגייירו בימי מרדכי ואסתר אינם גרים ... כי נפל פחד היהודים עליהם. וכל שאינו מתגיייר לשם שמים אינו גר". בגירות, כמו בקבלת התורה נדרשים גם יראה וגם אהבה. שבועות הוא גם חג הגרים וגם חג מתן תורה. ראו דברינו **כולנו גרים** בשבועות.

מים אחרונים: בעלי תריסין מוזמנים לדון גם בדין של מי שעבד עבודה זרה מ"אהבה ויראה", מחלוקת אביי ורבא, בגמרות שבת עב ע"ב וסנהדרין סא ע"ב. ראו שם רש"י: "מאהבה ומיראה - מאהבת אדם ומיראת אדם, ולא חשבה בלבו באלהות". ובלשון הגמרא בשבת: "דחזי אנדרטא וסגיד לה". ראו תוספות בסנהדרין סא "ורבא אמר פטור" שדן בהשוואה עם דין יהרג ואל יעבור. נראה שאפשר להעמיד את זה מול זה. הדרישה בתורה היא לעבוד את הקב"ה ביראה ובאהבה, אבל אם אדם נאלץ לסגוד לדת אחרת "מאהבה ומיראה" כדברי רש"י לעיל, אין הוא מורחק מעם ישראל ויכול לשוב ולעבוד את הקב"ה באהבה וביראה" בבוא השעה. ונראה שעל כך מייסד רמב"ם את דברי הנחמה שלו באגרת השמד.²⁰

²⁰ ראו עוד רש"י שם על דברי הגמרא: "הרי לבו לשמים - ולא השתחוה זה לעבודה זרה לא מזיד ולא שוגג הוא, אלא לשמים, שהרי לשמים נתכוין, ואפילו היה יודע שזה הבית עבודה זרה והוא משתחוה בתוכו לשמים - אין כאן עונש, שהרי אף משתחוה לבית הכנסת לא לבית הוא משתחוה אלא למי ששכן שמו עליה". אם בבית כנסת יהודי מקפיד להשתחוות למי ששיכן שמו בבית ולא לבית עצמו או לחפצים שבו, חזקה עליו שגם כשהוא בבית עבודה זרה "מאהבה או מיראה" בכפיה, שיהי לבו לשמים.